

**„APIE GEROS TVARKOS NUOLATINĮ PALAIKYMĄ BIBLIOTEKOJE“:
TROŠKŪNŲ BERNARDINŲ VIENUOLYNŲ BIBLIOTEKOS KATALOGO
„INSTRUKCIJA...“ IR „ANTRAŠČIŲ RODYKLĖ“**

ARVYDAS PACEVIČIUS

1698 m. Infliantų pakamarės Vladislavo Sokolovskio įsteigto Troškūnų bernardinų vienuolyno, vadinto fundatoriaus garbei „Vladislavovo konventu“ ir panaikinto 1864 m., bibliotekos katalogas (CATALOGUS ET INDEX REPERTORIUS LIBRORUM BIBLIOTHECAE CONVENTUS S[ANCTISSIM]AE TRINITATIS VLADISLAVIENSIS ORDINIS MIN[ORUM] OBSE[RVANTIUM] CONSCRIPTUS ANNO D[OMINI] MDCCLXXXII//VUB RS. F. 3. B.140) išsiskiria iš kitų panašaus pobūdžio knygos ir bibliotekų istorijos šaltinių. Vilniaus viešojoje, vėliau Universiteto bibliotekoje jis atsirado po 1874 m., kai (M. Davainio-Silvestraičio liudijimu) reikšmingesnes knygas ir rankraščius, suverstus Troškūnų bažnyčioje virš zakristijos, išsirinko rusų mokslininkai. Sprendžiant iš rašyenos, katalogą 1782 m. sudarė būsimas Lietuvos bernardinų provincijolas Stanislovas Butkevičius, 1788 m. primygtinai reikalavęs knygas vienuolijoje „sutvarkyti tinkamu būdu, pagal registrą ir pagal mūsų (bernardinų vienuolijos vyresnybės – A. P.) įsivaizdavimą“. „Instrukcija“, „Antraščių rodyklė“ ir visu katalogu buvo remiamasi tvarkant bibliotekas ir klasifikuojant knygas Nesvyžiaus, Mogilovo, Vielonos (Infliantuose), Minsko, Gardino, Slonimo, Pinsko, Yvijos, Kretingos, Telšių, Tytuvėnų ir kt. vienuolynuose, nuo 1818 m. priklausiusiuose Lietuvos–Rusijos bernardinų provincijai.

Kruopščiai parengtas ir dailiai apipavidalintas katalogas prasideda taikliai parinktomis ištraukomis iš Biblijos ir bažnyčios tėvų (šv. Ambraziejaus, šv. Izidoriaus, šv. Jeronimo) raštų. „Ar kreipiesi į Kristų?“, – šv. Ambraziejaus lūpomis klausia katalogo sudarytojas. – Ar girdi Kristų? Mes kalbamės su juo melddamiesi ir klausome jo, skaitydami dieviškus žodžius“. Tai tarsi langas į vienuoliškąjį, o kartu ir dieviškąjį „knygos pasaulį“, kurio tvarka griežtai reglamentuojama „Instrukcijoje apie geros tvarkos nuolatinį palaikymą bibliotekoje“ ir „Antraščių rodyklėje“. Pastaroji ypač svarbi tuo, kad joje pateiktos skyrių antraštės (titulai, pavadinimai) katalogo sudarytojo pakankamai plačiai paaiškintos, atskleistas jų turinys. To pasigandame kituose išlikusiuose bernardinų, o ir kitų vienuolių bibliotekų kataloguose. Pavyzdžiui, VII antraštė „Devocionalijos“ gerokai praplečia pas mus gana neapibrėžtai ir įvairiai suprantamą „religinės“, „tikibinės“ lektūros sąvoką. Smulkūs religinio kulto daiktai (rožiniai, paveikslėliai, medalionai), tradiciškai vadinami devocionalijomis, bernardinų bibliotekoje virsta Dievui paskirtomis knygomis, kurias sudaro maldos, atsidūsėjimai, litanijos, įžadai ir kita šio senosios literatūros žanro lektūra. „Gramatikos“

skyrių (IX antraštė) sudaro ne tik elementoriai, sinonimų rinkiniai ir žodynai, bet ir „visa, kas priskirtina gerai iškalbai ... ir pasitarnauja jaunimo papročiams“. Iškalbai, retorikai skirtas ir visas XIII skyrius, kuris rodo, kokį svarbų vaidmenį XVIII a. ir pirmosios XIX a. pusės visuomenėje ir bernardinų vienuolijoje atliko šio žanro literatūra. Beje, Troškūnų vienuolyne veikė vienuoliams skirta „Dvasinės iškalbos mokykla“, retorikos studijos, kur nuolat lavinosi 7–10 studentų, tad ir garsaus anuomet čia klebonavusio pamokslininko Kiprijono Lukausko (mirė 1815 m. lapkričio mėn. Bienenos bernardinų vienuolyne, eidamas vikaro pareigas) fenomenas aiškintinas visų pirma gilia bernardiniška retorikos meno tradicija.

„Instrukcijoje“ didžiausias dėmesys skiriamas ne tik ir ne tiek skaitytojui („Atmintines skaitytojui“ buvo parengę Vilniaus, Slonimo bernardinų vienuolynai), bet bibliotekos prefektui, bibliotekininkui, kurio pareigas bernardinų vienuolijoje dažniausiai užimdavo vienuolyno pamokslininkas. Jis privalo rūpintis, kad įsigytos knygos būtų įtrauktos į katalogą (skirsnis 1 ir 4); kad knygos išorėje ir viduje būtų sužymėtos katalogą atitinkančiais ženklais (sk. 2 ir 4); kad skolinamos knygos būtų įrašytos „ypatingame atskirame registre“ (sk. 4). Troškūnų ir kitų bernardinų vienuolynų bibliotekų katalogai ir vizitacijų aktai rodo, kad instrukcija su retomis išimtimis buvo vykdoma. Sunkiau sekėsi priversti bibliotekininkus sudaryti bent jau apyplilnį leidinio aprašą. Netgi šiame pavyzdiniame kataloge apie 20 proc. knygų aprašyta nenurodant leidimo vietos ir metų. Beje, „Instrukcijoje“ nė neužsimenama apie kokias nors bibliografinio aprašo taisykles.

Anksčiau aptartos „Instrukcija“ ir „Antraščių rodyklė“ atsirado XVIII a. pabaigoje, bandant reformuoti Lietuvos bernardinų provincijos bibliotekas, skirtas „geriausioms ir naudingiausiomis tiek pamaldumo, tiek mokslo studijoms didinti“. Troškūnų bibliotekoje gražiai derėjo tiek dvasiniam penui, tiek mokslui ir maloniam pasiskaitymui skirta lektūra. Pastarajai skirtini kalendoriai (1772 ir 1788 m. „Politinis Vilniaus kalendorius“, 1774, 1777, 1778, 1780, 1781 m. „Vilniaus kalendoriai“) ir kitos „Istorijos“, taip pat „Filosofijos ir politikos“ bei „Įvairenybių“ skyriuose įrašytos knygos. Mokslinei knygai bibliotekoje atstovavo ne tik kontraversijų, kazuistikos, polemikų foliantai, bet ir bene plačiausiai vienuolynuose naudojama lietuviška knyga – Konstantino Sirvydo „Lenkų-lotynų-lietuvių kalbų žodynas“, kurio čia 1820 m. buvo net 7 egzemplioriai.

Taigi publikuojamieji dokumentai, atsiradę S. Butkevičiaus reformų dėka ir sie-tini su ženkliai knygų padaugėjimu Šviečiamosioje epochoje, liudija bernardinų intelektualinių pajėgų stiprėjimą paskutiniais Abiejų Tautų Respublikos gyvavimo metais. Deja, sukurtoji „knygos kultūra“, sudariusi sąlygas įvairiapusei bernardinų veiklai pirmoje XIX a. pusėje, žlugo dėl carinių represijų, numalšinus 1863 m. sukilimą.

Dėkoju išvertusiam tekstus Vidui Garlauskui ir maloniai leidusiems naudotis jų žinioje esančiais rankraščiais Vilniaus universiteto Rankraščių skyriaus darbuotojams.

INSTRUCTIO

De

Bono ordine in Bibliotheca stabiliter conservando; De libris juxta exigentiam faciliter inveniendis, ac de illis, qui de novo adveniunt, collocandis, et huic eidem Catalogo inserendis.

I. Volens Librum, de qua re, seu in qua materia desiderat, facilius invenire, primo respiciat Titulos, sub quo de tali re, seu materia tractantes Libri conscripti sunt. Et etiam de novo advenientes collocari, et consignari debeant. Hac ratione hic statim subjicitur Index Titulorum.

II. Primus numerus significat Columnam vulgo Szafe. Litera significat cellulam vulgo *Policee*, ultimus tandem numerus significat locum Libri, quem habet inter alios Libros in eodem cellula collocatos. Quae quidem signa a tergo affixa, ab amatoribus boni ordinis, notanda sunt intus etiam, in Ima Charta seu Tabula, ut quo casu exteriora signa perierint, ex interioribus deveniri possit Columna, et Locus, ubi reponi debeat.

III. Pater Praefectus Bibliothecae sedulo invigilabit, ut quilibet accipieris Librum, connotes illum, (:quem restituens eliminabit:) in seorsivo Registro, ad id parato, idque inter alia ideo, ut alter eodem Libro indigens, et non inveniens in Libraria, ex dicto Registro facile possit videre, apud quem ille tantisper reperiatur.

IV. Quovis anno tempore Vacationum, ac etiam ante mutationem Studiorum, aliarumque personarum; Similiter ante Capitulum et Convocationem fiat revisio Librorum, quos omnes pro illo die comportare debebunt. Deperditi quaerantur, et non inventi, connotantur seorsive circa finem hujus Registri. Similiter in seorsivo folio hic poterunt notari Libri de novo advenientes, empti cura Superiorum, ab aliquo donati, vel Testamento relictis, idque propter notitiam et memoriam; Et tandem sic connotati, debebunt iterum sub titulis sibi servientibus scribi, et signari numeris ac Literis Columnarum ac in Bibliotheca reponi, ut pariter sub iisdem titulis, qui ipsis conveniunt, inveniri possint.

V. Facta revisio, et praecipue ante capitulum et convocationem quando Registrum hoc mittendum est ad Locum Capituli, connotetur et subscribatur ab omnibus PP. Discretis, sequenti vel huic simili modo: Anno Dni nn.

Die n. Mensis n. Facta est revisio Librorum Bibliothecae Conventus nostri Vladislaviensis in qua inventi sunt reperiri Libri omnes, antiqui juxta praesens Registrum, et de novo comparati, vel donati, vel ab aliquo relictis etc. in seorsivo fol: n.n. connotati etc. vel etiam aliqui deperditi etc.

INDEX

Titulorum

Sub quibus juxta distinctionem materiarum Libri collocati sunt, et de novo advenientes collocari debent, ac ab iis quibus qui indigerint quaeri.

Titulus I. Ascetae.

Sub quo Titulo ponuntur omnes Libri Ascetici seu spirituales, scilicet Meditationum, Doctrinarum, ac Exercitationum spiritualium ab instituendum, et perficiendum Hominem Christianum, sive etiam Religiosum quomodolibet conducentium.

Titulus II. Biblia sacra.

Eorumque Concordantiae, ac etiam Evangelia solita legi in Festis et Dominicis.

Titulus III. Concionatores.

Seu Libri, qui Conciones, Homilias, aliasque doctrinas morales ad populum exhibent paratas.

Titulus IV. Concionum Fontes.

Seu Libri, qui modum, et materiam subministrant ad conciones, aliasque doctrinas spirituales offormandas.

Titulus V. Catechistae.

Ubi Catecheses, et omnes alii Libri ad doctrinam spiritualem rudium inservientes.

Titulus VI. Doctores.

Aliique Sancti Patres, auctoritatem Doctorum in Ecclesia DEI habentes.

Titulus VII. Devotionales.

Seu Libri variarum precum, orationum, Suspiriorum, affectuum, Litaniarum, Devotionum, Confraternitatum etc. Ritualium vulgo agendarum, Benedictionum, Exorcizmorum etc. etc.

Titulus VIII. Expositores. [Expositiones].

[Scilicet] Sacrae Scripturae Veteris et Novi Testamenti, Interpretes, et omnes aliae versiones, Commentaria, Paraphrases etc. etc.

Titulus IX. Grammatici.

Scilicet Libri Elementares puerilis Institutionis, Grammaticae, Synonima, Vocabula, Dictionaria, Phrases, Adagia, Idiotismi, et omnia ad rectam locutionem praecipue Latinam conducentia; nec non ad mores in Juventibus recte componendos deservientia.

Titulus X. Historici.

Ubi Historiae omnes, Exempla, Miracula, Vitae Sanctorum, aliorumque Calendaria, Politica, Geographiae, Descriptiones Locorum.

Titulus XI. Juridici.

Scilicet Statuta, Constitutiones, Canones, Leges, Ordinationes, Concilia, Synodus, Decreta, Regulae, Regularum, ac Statutorum Expositiones, Ritus, seu Caeremoniae, Rubricae, Privilegia, eorumque elucidationes etc.

Titulus XII. Medici.

Ubi Libri Doctorum Medicinae, Pharmacopolarum, ac de Morbis, Medicinis, Virtutibus Herbarum, aliarum[ue] rerum ad medicamenta servientium tractantes.

Titulus XIII. Oratores, Rhetores et Poetae.

Ubi omnes Libri tractantes de arte Rhetorica et Poetica. Item Orationes, Panegyres, Carmina, Epistolae etc. etc.

Titulus XIV. Philosophi et Politici.

Ubi Libri Philosophi, [Experimentales], Mathematici, Aritmetici, Geometrici, Ethici, ac etiam omnium materiarum Civilium, ac Politicarum Rempubicam, ac Regimen omne respicientium.

Titulus XV. Theologi Speculativi, Dogmatici et Morales.

Item Polemici, Casuistae, Examina Ordinantium, et Confessariorum Controversiae, seu Libri tractantes de Religione sive Scholastico, sive quocunq[ue] alio modo, Haereses, aliosq[ue] infideles refutantes.

Titulus XVI. Miscellanea.

Ubi Libri de variis materiis tractantes, nec ad supra expressos titulos facile reducibiles.

Titulus XVII. Libri Chori et Sacristiae.

Scilicet qui extra Bibliothecam conservantur et deserviunt usui Fratrum in Choro, Ecclesia, et Sacristia.

Titulus XVIII. Libri Refectorii.

Qui conservantur in Refectorio pro Meditationibus quotidianis et Lectionibus ad Mensam.

Vertimas

INSTRUKCIJA

Apie geros tvarkos nuolatinį palaikymą bibliotekoje; apie knygas, lengvai surandamas pagal pareikalavimą, ir apie tas [knygas], kurios naujai patenka, įtrauktas ir sutvarkytas tame pačiame kataloge.

I. Jei norintis trokšta lengviau rasti knygą apie kokį dalyką ar kokią medžiagą, pirma tegu žiūri antraštes, po kuriomis apie tą dalyką ar medžiagą yra surašytos knygos. Taip pat ir naujai patenkančios [knygos] privalo būti įtrauktos ir užrašytos. Tuo tikslu čia pridėjama nuolatinė antraščių rodyklė.

II. Pirmasis skaičius žymi spintą, paprastai tariant „szafa“. Raidė žymi lentyną, paprastai „polica“. Pagaliau paskutinis skaičius žymi knygos vietą, kurią [ji] užima tarp kitų knygų, sudėtų toje pačioje lentynoje. Minėti ženklai iš [knygos] nugaros yra pridėti, taip pat geros tvarkos mėgėjų yra sužymėta ir viduje, [knygos] pirmame pus-

lapyje ar lentelėje, kad tuo atveju, jei pražūtų išoriniai ženklai, pagal vidinius būtų galima rasti spintą ir vietą, kur privalu padėti.

III. Tėvas prefektas bibliotekoje stropiai rūpinsis, kad bet kas, paimantis knygą, pažymėtų ją ypatingame atskirame registre, iki tol parengtame, ir tai be kita ko tam, kad kitas [žmogus], tos pačios knygos pasigeddamas ir neraddamas spintoje, iš minėto registro lengvai gletų matyti, pas ką ir kiek laiko praėjus ieškotina toji [knyga].

IV. Per metus, prieš studijų, taip pat ir asmenų pasikeitimą, panašiai ir prieš kapitulą ar konvokaciją, tebūnie revizija knygų, kurias tą dieną visi turėtų sunešti. Pradangintos knygos tebūnie ieškomos ir nerastos atskirai pažymimos šio registro gale. Panašiai atskirame lape čia gali būti pažymimos naujai patenkančios knygos, pirktos vyresniųjų rūpėsiu, kieno nors dovanotos ar paliktos testamentu, tebūnie tai dėl žinajimo ir atminimo; ir pagaliau taip pažymėtos turi būti antraštė užrašytos su antraštelėmis ir paženklintos skaičiais su spintų raidėmis ir padėtos bibliotekoje, kad lygiai su tomis pačiomis antraštelėmis, kurios pačias knygas atitinka, būtų randamos.

V. Atliktus reviziją, o ypač prieš kapitulą ir konvokaciją, kai šį registrą reikia nusiųsti į kapitulos vietą, visų paskirtų tėvų tebūnie atskirai pažymima ir surašoma tokiu ar panašiu būdu: Viešpaties metais NN mėnesio N dieną N yra atlikta mūsų Vladislavovo vienuolyno bibliotekos knygų revizija, per kurią yra rastos visos senos knygos, pagal esamą registrą ir naujai patekusios ar dovanotos, ar kieno nors paliktos ir t. t., atskirame lape NN sužymėtos ir t. t., ar net ir kurios nors pamestos.

Rodyklė antraščių,

po kuriomis knygos išdėstytos pagal turinio skirtumą, o naujai patenkančios turi būti sudėtos, ir kad pagal jas būtų galima surasti [reikiamą knygą] tiems, kurie norės.

I antraštė. ASKETIKA. Po šia antrašte yra dedamos visos asketų arba dvasinės knygos krikščionio auklėjimui ir rengimui, būtent meditacijų, aiškinimų ir dvasinių pratybų, arba tos, kuriose vienaip ar kitaip išdėstyti tikėjimo dalykai.

II antraštė. ŠVENTASIS RAŠTAS. Ir jų [Šv. Rašto knygų] konkordancijos¹, taip pat įprasta evangelija, skaitoma švenčių ir Viešpaties dienomis.

III antraštė. PAMOKSLAI. Arba knygos, kurios pateikia žmonėms parengtus pamokslus, homilijas² ir kitus moralinius mokymus.

IV antraštė. PAMOKSLŲ ŠALTINIAI. Arba knygos, kurios suteikia pamokslams ir kitiems rengiamiems dvasiniams mokymams turinį ir išraišką.

V antraštė. KATECHETIKA. Kur [yra] katekizmai ir kitos knygos, tarnaujančios nepatyrusiems dvasinių mokslų.

¹ Lot. „condordantis“ – dermė, sutikimas. Šiuo atveju tai abėcėliškai sutvarkytas vienos ar kelių knygų žodžių ir posakių sąrašas (rodyklė) su jų puslapio bei eilutės nurodymu.

² Gr. „homilija“ – pamokslas, aiškinančio Biblijos tekstą, rūšis.

VI antraštė. PATRISTIKA³. Kokie nors šventieji tėvai, turintys daktarų autoritetą Dievo bažnyčioje.

VII antraštė. DEVOCIONALIJOS. Arba įvairių maldų, prašymų, dvasinių išgyvenimų, atsidūsėjimų, litanijų, išadų, dvasinių brolių, apeigų, paprastai variantų, agendų, palaiminimų, egzorcizmų ir kt. knygos.

VIII antraštė. KOMENTARAI. Šv. Rašto, Senojo ir Naujojo Testamento aiškintojai ir visos kitos versijos, komentarai, parafrazės ir t. t.

IX antraštė. GRAMATIKOS [knygos]. Būtent elementarios vaikų mokymo knygos; gramatikos, sinonimų rinkiniai, žodynai, stilių ir retorinių figūrų pavyzdžiai, patarlės ir visa, kas priskirtina gerai, ypač lotynų, iškalbai; [ir] kas iš tiesų pasitarnauja jaunimo papročiams.

X antraštė. ISTORINĖS [knygos]. Kur yra visos istorijos, pavyzdžiai, stebuklai, šventųjų ir kitų gyvenimai, kalendoriai, politikos, geografijos [knygos], vietovių aprašymai.

XI antraštė. JURIDINĖS [knygos]. Žinoma, statutai, konstitucijos, kanonai, įstatymai, ordinacijos, koncilijos, sinodai, dekretai, taisyklės, taisyklių ar statutų prašymai, apeigos arba ceremonijos, įstatymų sąvadai, privilegijos ir jų paaiškinimai.

XII antraštė. MEDICINOS [knygos]. Kur yra medicinos daktarų, vaistinukų knygos ir [knygos] apie ligas, gydymo menus, apie žolių gerąsias savybes ir kitus dalykus, tinkamus gydymosioms priemonėms.

XIII antraštė. ORATORYSTĖ, RETORIKA IR POEZIJA. Kur yra visos retorikos ir poetikos meno knygos, taip pat kalbos, panegirikos, giesmės, laiškai.

XIV antraštė. FILOSOFIJA IR POLITIKA. Kur [yra] filosofijos, [eksperimentų⁴], matematikos, aritmetikos, geometrijos, etikos, taip pat įvairaus turinio visuomeninės ir politinės [knygos], visai susijusios su valstybe ir valdžia.

XV antraštė. SPEKULIATYVIOJI, DOGMATINĖ IR MORALINĖ TEOLOGIJA. Taip pat polemikos, kazuistikos [knygos], įšventinamų į kunigus ir nuodėmklausių reikalavimai. Kontraversijos arba knygos apie religiją ar scholastiką, arba kurios nors kitos rūšies [knygos], erezijos ir [knygos], atremiančios įvairius netikėjimus.

XVI antraštė. ĮVAIRENYBĖS. Kur knygos, turinčios įvairų turinį, nelengvai įtraukiamos pagal aukščiau išskirtas antraštes.

XVII antraštė. CHORO IR ZAKRISTIJS [knygos]. Būtent tos, kurios saugomos ne bibliotekoje ir tarnauja broliams chore, bažnyčioje ir zakristijoje.

XVIII antraštė. REFEKTORIAUS [knygos]. Tos, kurios yra saugomos refektoriuje kasdieninėms meditacijoms ir skaitymams prie stalo.

³ II–VIII a. krikščionių bažnyčios tėvų (Tertuliano, Klemenso Aleksandriečio, Origeno, Augustino) teologija, suformulavusi pagrindines krikščionybės doktrinas. Kadangi šis skyrius kataloge neužpildytas, o vėlesnės vizitacijos jo apskritai nemini, todėl spręsti, kiek plačiai katalogo sudarytojas suprato „bažnyčios tėvų“, „daktarų“ ir „mokytojų“ sąvokas, sudėtinga.

⁴ „Eksperimentų“ pavadinimas „Rodyklėje...“ praleistas, tačiau jis vartojamas kataloge, kartojant antraščių pavadinimus ir atskleidžiant jų turinį.